

תענה אמונים

הארות בסדר התפילה

אנא ה' הושיעה נא

בכל יום מימי חג הסוכות, לאחר אמירת ההלל נוהגים אנו להקפיד את התיבה ואת ספר התורה שעליה כשארבעת המינים אחוזים בידינו, תוך כדי אמירת פיוטי ה'הושיעה נא'. במאמרנו זה ננסה להתחקות אחר מקורו וטעמו של מנהג קדום זה, ולפרט מעט מסגולותיו ומעלותיו.

הקפת המזבח והקפת ספר התורה

יסודו של מנהג אמירת ההושיעות הינו קדום מאוד, והוא כבר בלשון המשנה במסכת סוכה (פ"ד מ"ה) על הזמן שבית המקדש היה קיים: "בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת, ואומרים: אָנָּה ה' הוֹשִׁיעָה נָא, אָנָּה ה' הַצִּלֵּה נָא. וְבִי יְהוָה אֱמוּנָה, אֲנִי יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָא".

על המשך השתלשלות המנהג מיום שחרב בית המקדש בעונותינו נוכל ללמוד מדברי המדרש (ילק"ש תהלים תשג) על הפסוק בתהלים (כ"ו): "אֲנִי חָפֵץ בְּנִקְיוֹן פִּי וְאֶסְבֶּכֶה אֶת מִזְבֵּיךָ ה'". "בכל יום היו מקיפין את המזבח פעם אחת. וכיצד הוא סדר ההקפה? כל ישראל, גדולים וקטנים, נוטלים את לולביהם בידיהם הימנית ואחרונהם בידיהם השמאלית ומקיפים אחת... הא חנה במן שיש מזבח, בזמן הזה - חזן הכנסת עומד כמלאך האלוקים וספר תורה בזרועו, והעם מקיפין אותו דוגמת מזבח".

על הטעם שתיקנו להקיף את ספר התורה זכר למזבח ביאר הר"ב (א"ח תרס): "כי שמיעת התורה היא ענין כמו מזבח", וב"ביכורי יעקב" (שם סק"א) הוסיף לכתוב נוסף על פי דברי חז"ל (מנחות כ"ב) ש"קריאת פרשיות הקרבנות בזמן הזה מקפדת עלינו במקום המזבח".

עוד כתב המהר"ם שיק בדרשותיו (ס) שבהקפתנו את הבימה שעליה מונח ספר התורה אנו מראים כי התורה היא מרכז חיינו, ממנה אנו מקבלים את חיותנו ורק על פיה יסובבו כל תנועותינו וכל מעשינו.

סדר פיוטי ההושיעות

במהלך הדורות, ברצותם להנציח לדורות את זיכרון בית קודשנו ותפארתנו, הוסיפו מסדרי התפילה הקדמונים לסדר ההושיעות שתיקנו חז"ל, פיוטים נוספים וייחודיים לכל יום ויום, שתכליתם ותוכנם מביעים אף הם את התקווה לישועת ה' בגאולה השלמה.

את האזכורים הראשונים לפיוטי ההושיעות הנהוגים בימינו מוצאים אנו בסידורי הגאונים (רע"ג, רס"ג ועוד), ובסידורי הראשונים שאחריהם כבר הורחבה היריעה בפיוטים רבים נוספים שחיברו גדולי הדורות, כאשר הבולט שביניהם הינו הפייטן הנודע רבי אלעזר הקליר, אשר פיוטיו נקבעו בסידורים של ימינו.

את נתבונן בסדרם של פיוטים אלו, נבחין כי כולם מסודרים בסדר אל"ף ב"ת, כאשר בפתיחתו וסיומו של כל בית חוזרים אנו שוב ושוב על בקשת 'הושיע נא', זכור לבקשת 'הושיעה נא' שהיו אומרים אבותינו בזמן שבית המקדש היה קיים.

על הטעם שכופלים אנו בקשת 'הושיע נא' בתחילת כל חרוז ובסופו ביאר הר"ק רבי יואל מאסאטור זצ"ל, כי בתחילה מבקשים אנו 'הושיע נא' קודם הזכרת הזכות (למען אלו קיניו וכיו"ב), כעני המבקש ישועה אף שאין לו כל זכות לכך. אולם אף לאחר שהתעלנו בדרגתנו באמצעות הזכרת הזכות זקוקים אנו לבקשת 'הושיע נא', כדברי בעל 'העקידה' (פר צבים) שכאשר מתעלה האדם בדרגתו אף התבניה כלפי גדולי יושר, ושוב זקוק הוא לישועה מחודשת כדי שיזכה להתעלות עוד ועוד עד למדרגה העליונה ביותר (דברי יואל לה"ר א').

אמירת ההושיעות - שעת שמחה

על אף שבפיוטי ההושיעות מבטאים אנו תחינה ובקשה לישועה, וב"שולחן ערוך" (א"ח תקע) נפסק שאין להזכיר בקשות בשבת וביום טוב, שנים הם פיוטי ההושיעות שכל מהותם היא שמחה. כפי שהובא ב'תרגום שני' למגילת אסתר (ג ח) שבחסם של ישראל שבשעה שהם מקיפים ואומרים 'הושיע נא', הרי הם שמחים ורוקדים.

כמו כן בביאור הגר"א ל"שוע" (א"ח תרס ב) הביא כראיה למנהג ההושיעות את העובדה שהסמיכה התורה לציווי (ויקרא כ"ג ט) "לְקַחְתֶּם לָכֶם... פֶּרִי עֵץ הָדָר", את הציווי: "וְשִׂמְחֶתֶם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם", וכתב הגר"א שעל כן נהגו שאכלו אינו מקיף את הבימה בשעת ההושיעות כי מהותן מבטאת שמחה.

את עומק הקשר בין זמן השמחה לבקשה נוכל להבין על פי דברי הר"ק בעל 'שפת אמת' מגור (סוכות תרל"ט): "חז"ל קבעו לומר ההושיעות בימים הללו... כי ימים הללו נקראו ימי ישועה... ובעת גאולה וישועה צריכין להתרבות בתחנונים להיות נושע תשועת עולמים".

סגולותיהן של הקפות 'הושיענא'

במשנתם של גדולי ישראל, ובפרט חכמי הקבלה, רואים אנו כי העניין משנה חשיבות לשעת אמירת ההושיעות, כשעה קדושה ומסוגלת במיוחד. לפני שכתב המקובל רבי עמנואל חי ריקי בספרו 'משנת חסידים' (י"מ מצוה ב): "ובהקפה שמדי יום ביום אנו ניצולים משר אחד הכולל עשר שרים משבעים אומות".

כך העיד על עצמו רבי יוסף סג"ל בעל 'יוסף אומץ' (תתרי"ח): "מה מאוד יש לדקדק להתאמץ להקפיד עם הולל... כי עניין ההקפה הוא זכר להקפת המזבח, לכן ענינה גדול ונכבד... ומפני כך נתאמצתי בכל עוז על ההקפה, אף על פי שלחץ זה הדחק קשה מאוד לחלישת טבעי, וברוך פודה ומציל... שלא כאב לי שום כיבא מעולם על ידי ההקפה...".

הר"ק בעל 'אור חיים' נהג היה להתפלל בחדר הסמוך לבית הכנסת. פעם בשעת אמירת ההושיעות אור אחד מנכדי הצעירים אומץ והביט דרך החלון בעבודת קודשו של סבו. והנה נדהם הוא לראות את סבו הקדוש שוכב על הארץ בפשיטות ידיים ורגליים וזועק את 'ההושיעות' כשכולו רותת מאימה ופחד מנודל קדושת 'ההושיעות' (ארי שבחבורה) ח"א עמ' סז).

למען דעת כל עמי הארץ

את סדר אמירת ההושיעות מסיימים אנו בהכרזת: "למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא האלוקים אין עוד", ולסיבת הדבר מצינו כמה ביאורים:

בעל 'בני יששכר' (אות ח"ס טו) ביאר שבשעת ההקפות חולקים אנו כבוד ויקר לארבעת המינים, ולכן עלולים עמי הארצות לחשוב שמהם חלילה מציאות בעלת יכולת מבלעדי הבורא יתברך, כאותם עובדי אלילים שהיו עובדים לשלוחי המקום. לפיכך מיד כשאנו מניחים מידינו את ארבעת המינים ממנהרים אנו להצהיר: "למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא האלוקים אין עוד".

ביאור נוסף אמר הגאון רבי ירמיהו פלעסנברג בעל 'דברי ירמיהו' ותלמיד מרן ה'בית הלוי', על פי מה שהובא לעיל שכבנו ההקפות מכניעים אנו את שריהם של שבעים האומות, ולפיכך מיד לאחר מכן מכריזים אנו בקול רם: "למען דעת... כי ה' הוא האלוקים אין עוד", כי כולנו מקווים לתכלית האמיתית שכל עמי הארץ יכניעו לפני ה' ויכירו וידעו כי אין עוד מלבדו (אוצר מנהגי ישיורף מו יב).

סיפור שבועי על אמן ותפילה

מעשה אמונים

נס גלוי בחדר החקירות

שמן של ידי הזהב שניחן בהן יהושע כמתנת שמים יצא למרחוק. במהלך השנים הרבות שחלפו מאז החל לעסוק במלאכתו, כבר יצאו תחתיהן מאות רבות של פרגולות יפהפיות, וקהל לקוחותיו הלך וגדל בהתמדה.

כלל קבע לו יהושע מיועננו; בימי ששי אין הוא עובד כלל, יהיה אשר יהיה. יום זה ניצל במלואו ללימוד תורה ולהתכוננות לקראת השבת בצוותא עם משפחתו.

היה זה בבחינת חוק בל יעבור בעבורו, עד לאותו יום ששי שעליו נסוב סיפורנו. אותה שנה הייתה מוצלחת במיוחד בעבור יהושע. בארבעים הימים שמראש חודש אלול עד ליום הכיפורים הספיק לבנות למעלה מעשרים פרגולות מהודרות, איכותיות וחזקות. וביום הששי שלמחרת יום הכיפורים כבר גמר בלבו שזוהי, השנה הוא סיים.

אלא שתכניתו לחדר ומציאותו לחדר. השכם בבוקר צלצל הטלפון בכיסו, ומעבר לקו נשמע קולו המתנחן של ידידו משכבר הימים, איש אמיד ובעל השפעה שזה עתה סיים לבנות את ביתו החדש:

"יהושע, אני יודע שאינך עובד בימי ששי, אולם ברגע האחרון הודיע לי הקבלן כי לא יספיק לסיים את התקנת הפרגולה. אשאל לך מחיר כפול אם תסכים לבצע את העבודה, כדי שאוכל לשלם בסוכה ראוייה לשמה בחג הקרב ובא".

מבלי לדעת מדוע, נענה יהושע בחיוב. וכך, בשעת בוקר מוקדמת של יום ששי כבר נשמעו הלמות הפטיש בכל רחבי הרחוב. אט אט קרמו הקרשים צורה, ובשעת הצהריים כבר הפכו תחת ידי האמונות לפרגולה יפהפיה.

הכסף ששולם לו ביד רחבה כמובטח, כמו גם עובר אורח שצפה בעבודתו והודיע על כוונתו להצטרף למעגל לקוחותיו, לא הרגיעו את מצפנו של יהושע שהיכה בו על כך שלא עמד בניסיון...

אולם ההפתעה הגדולה ציפתה לו בערב חג הסוכות. שוב צלצל הפלאפון בכיסו, ומעבר לקו היה לא אחר מאתו עובר אורח 'תמים' שהזהיר בלי להתייבש כ'עופר', איש רשות המיסים, שהזמינו ביבוסת לחקירה המתוכננת בעבורו במשרד הרשות מיד לאחר חג הסוכות.

ההודעה נפלה על יהושע כרעם ביום בהיר. אמנם במהלך שנות עבודתו השתדל לדווח לרשויות המס על כל עבודה שבציע, אך יחד עם זאת ידע כי יתקשה לעמוד בפני בחינה מדוקדקת של הרשויות, מהסיבה הפשוטה כי היו עבודות לא מעטות שעליהן לא ביצע רישום כנדרש, כמו למשל אותה עבודה שסיים זה עתה, ושבינה התיישב מעצמו כל כך.

*

בצר לו ניסה יהושע לפנות לכמה 'מבינים' שהבטיחו לו בהן צדקם כי תמורת תשלום 'סמלי' יפתרו לו את הבעיה בדרך זו או אחרת, אלא שעד מהרה התברר לו כי הבטחותיהם שוות קלפית השום.

יום החקירה התקרב, ולחץ דמו של יהושע טיפס לגבהים. הוא ניסה כל דרך אפשרית למצוא מוצא מהסבך, אך דומה היה כי כלו כל הקצים והוא עומד ליפול כפרי בשל בפני החוקרים המיומנים. ומי יודע מה יהיה עונשו...

בבוקרו של יום החקירה התקשה יהושע להתרכז בתפילתו. במוחו התרוצצו ללא הרף שמות של תשדלנים רבים שעמם דיבר בימים האחרונים, רובם ככולם כבר הרימו ידיים בייאוש, אולם עדיין נותרו שלושה שהבטיחו לעשות ככל יכולתם, תמורת תשלום הגון כמובן, ויהושע עדיין קיווה...

לפתע ננער יהושע מהרהורי. הוא נזכר היכן ולפני מי הוא עומד, ומיד עלתה בלבו המחשבה: 'לשם מה זקוק אני לתמוכים, בשעה שרובים העולמים בכבודו ובעצמו מוכן ומוזמן להקשיב לי?!' ופתאום כמו מאלה בקעה מתוכו תפילה:

"ריבוננו של עולם, אכן שגיתי בכך שנטלתי עבודה ביום ששי ועל כך מבקש אני את סליחתך. שגיתי גם בכך שחשדלתי לערוך את חשבונותיי כיאות, אולם הנך יודע כי בכל הנוגע להתנהלות מולך הקפדתי על ישרות מוחלטת. בכל חודש נתתי את מעשרותיי בחשבון מדוקדק והשתמשתי בהם למטרות צדקה וחסד, ואת מירב כספי נתתי כדי לזכות בבנים ובבתנים תלמידי חכמים. מבקש אני ממך ריבוננו של עולם כי תעמוד לימיני בפעם הזאת ותושיעני מהאיום המרחיק לגנדי עיניי".

מיד כשסיים את תפילתו הקצרה פטטה בלבו תחושת רוגע וביטחון. מילותיו החמות והכנות נסכו בו כוח, והוא התחזק להתפלל את תפילת השחרית בכוונה ומתוך ביטחון בישועת ה'.

כה סמוך ובטוח היה, עד שמיד לאחר התפילה מיהר להתקשר לאחרוני השתדלנים שעליהם שם יתבן וביקש מהם לעצור את הטיפול בתיקו תוך שהוא מוסיף: "אשאלם לכם על העבודה שכבר עשיתם, אך כבר הסתדרתי..."

בני שיחו לא האמינו למשמע אוזניהם, אולם הוא עמד על דעתו כי הוא כבר הסתדר. בלב בוטח התניע את מכונתו, ופנה היישר למשרד רשות המסים.

*

הכתלים האפוריים קיבלו את פניו בסבר חמור. וכאשר חלדתו הוא הופנה היישר לחדר המנכ"ל הוא חשב שהשמיים עומדים ליפול על ראשו.

בלב רותת הוא התיישב על הכיסא מול המנהל זעוף הפנים. צרור השאלות שהומטר עליו מפי המנהל הכיחוני כי הלה בקי היטב בחומרי:

"מדוע אין לך קבלה על עבודה פלונית שביצעת בתאריך פלוני, ומדוע לא דיווחת על עבודה אלמונית...?". תהה המנהל בפנים קשוחות, כאשר מולו עומד יהושע כאילו, כשעיניו נשואות למרום בתחינה.

יהושע ציפה לגור דיון, אלא שבפתע פתאום התרכך גוון קולו של המנכ"ל והוא אמר:

"האמן לי כי אף על מהצית מהעברות שביצעת יכול הייתי להעמידך לדין ללא אומר ודברים, אך מבלי שאוכל להסביר מדוע, דבר מה בנתונים שלך כאילו אומר לי להרפות ממך".

בכל זאת לא אימנע מלרשום את כל המסקנות ולהכניסן לתיק. הבא בחשבון כי אם הוא יפתח פעם נוספת את עלול להסתבך קשות. כעת אתה משוחזר לביתך, ומעתה ואילך הקפד מאוד על דיווחים הוגנים, כי כפי שאמרת, שום דבר לא נמחק..."

כך, באופן חסר פשר הסתיימה לה הפגישה המוזרה, כשישועה פוסע דוגם אל מחוץ לחדר החקירות, משוחזר לנפשו, ולבו מלא הודיה לה' על ששמע לתפילתו והושיעו מעל לדרך הטבע.

'מתוך האור' חג הסוכות